

“De Marke”

**Oude berichten over Beekbergen, Brummen,
Eerbeek, Hall, Hoenderloo, Klarenbeek, Loenen,
Ugchelen**

Maart 2007

Foto omslag

Een opname van ruim zeventig jaar geleden (pag. 39), door Jan Spieker. Zó ging toen het dorsen onder Hall, de jonge agrariërs voorzien van een stoer hoofddekseel, de pet!

“De Marke”

Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Marke, met als werkgebied
Beekbergen, Brummen, Eerbeek, Hall, Hoenderloo, Klarenbeek, Loenen,
Ugchelen

31^e jaargang, maart 2007

Redacteur: Piet Willemsens, Stationsweg 6,
6971 BX Brummen. 0575-562 571
E-mail: Piet.Willemsens@hetnet.nl

Samenstelling van het bestuur

H.W.van Harreveld;
Tuinstraat 59, 6971 BH Brummen, *voorzitter*
tel. 0575-566 048
C.C.Uenk-Dirksen, Ringlaan 46, 6961 KL Eerbeek;
0313-652 553; *secretaris*
J.Zengerink, Rhienderensestraat 53
6964 BH Hall; 0313-651 960; *penningmeester*
W.T.M.Klomp, Langschoten 71
7371 EP Loenen; 055-505 2276; *bibliothecaris*
M.van Zadelhoff-Ruumpol, Loenenseweg 150
6961 CT Eerbeek; 0313-651 724
J.R.B.W.Krepel, Vijverweg 2
7382 BV Klarenbeek; 055-301 1330
A.van Bodegom, Wilhelminastraat 12
6971 AK; Brummen; 0575-561 323

Inhoudsopgave

Pag.

- Ter inleiding	5
- De "Noach" van Eerbeek – <i>Henk Phielix</i>	6
- Reactie op vorig nummer <i>JP</i>	12
- Restauratie grafsteen prof. dr. Max Weber – <i>JP</i>	13
- Meester Hendrik Gerrit Steenbeek – <i>Jan Plant</i>	16
- Canon voor Beekbergen – <i>Wietse Venema</i>	21
- Gravers Apeldoorns Kanaal draaiden om "puinwaaier" heen – <i>Rinze Jansma</i>	24
- Unieke relatie tussen landgoed Empe en familie Van Hasselt – <i>Piet Willemsens</i>	27
- Foto's uit de oude doos – <i>Jan Spieker</i>	33
- De relatie tussen de musical-familie Von Trapp en Loenen – <i>Henk Witteveen</i>	36
- Gruwelijke documenten uit de Tweede Wereldoorlog – <i>PW</i>	42

Ter inleiding

Uw redacteur wil nu eens aankondigen dat er twee echte vernieuwingen in De Marke zijn gekomen, hoe lang ze ook mogen duren.

Ten eerste, de concretisering van een CANON per dorp. U weet, in oktober jl. heeft prof. Frits van Oostrom in Nederland het idee gelanceerd om een lijst van de belangrijkste gebeurtenissen uit de historie op te stellen. Dit om de burgers, vooral de jeugd, meer belangstelling voor de geschiedenis in te blazen. Zelf kwam Van Oostrom met een lijst van vijftig "vensters" voor de dag, waaronder De Hunebedden (3000 v.Chr.), in 1602 de Oprichting VOC (Verenigde Oostindische Compagnie) en het drama Screbrenica in 1995. Gezien de uitbundige reacties – zowel pro als contra – is het idee goed ingeslagen, zodanig dat het op kleinere schaal alom in Nederland navolging krijgt. Het bestuur van De Marke en uw redacteur gaan er zich ook voor warm lopen. Onze oproep van drie maanden geleden, dat de leden van De Marke voor hun eigen dorp een Canon maken, lijkt in goede aarde te zijn gevallen. De eerste die over de brug kwam, is Wietse Venema, die Beekbergen en omstreken knap in beeld heeft gebracht. Voor Brummen, Leuvenheim en Eerbeek zijn meerdere "onderzoekers" bezig, evenals voor Loenen. Ook voor het roemrijke Hall zal best iemand komen, denken wij. In het volgende nummer dus, en eventueel later.

Een tweede vernieuwing is het aanbieden van boeiende foto's uit een tamelijk ver verleden. Oud-melkveehouder Jan Spieker dook in zijn album, en kwam met bedwelmend rake opnamen, waarvan er zelfs één op de voorpagina is terechtgekomen. De meeste zijn agrarisch gericht, zoals van oude foto's verwacht kan worden. Maar er zijn veel meer beroepen en bezigheden in ons gebied die interessante foto's hebben nagelaten. Ik noem maar: ambachtelijke beroepen als schoen- en klompenmaker, bedienden in winkels, dienstmeisjes, kooplui op de markt. Al hebt u maar één zo'n plaatje, meld hem!

U overigens bij het lezen van deze Marke weer veel genoeg toewensend,

Red

DE "NOACH" VAN EERBEEK

Henk Phielix, Brummen

In 1982 kwam de 72-jarige Johannes Roeleveld, ook genaamd Ome Sjon en Jezus van de Imbosch uitgebreid in het regionale en landelijke nieuws door een bijzondere ontdekking in het bos bij zijn woning "De Takkebos", eenzaam gelegen aan een zandweg in de Imbosch. In de schuren en onderaardse kelders ("bunkers") die hij illegaal had gebouwd, trof de politie circa 250 000 opgezette dieren, insecten, reptielen, eieren en schelpen aan, waaronder veel beschermde soorten.

Alles werd in beslag genomen en ook enkele geweren. Gemeente en politie waren al lang op de hoogte van zijn deels illegale activiteiten, want hij was al tweemaal eerder bekeurd. Maar niemand had gedacht dat hij zo'n enorm uitgebreide Ark van Noach had verzameld.

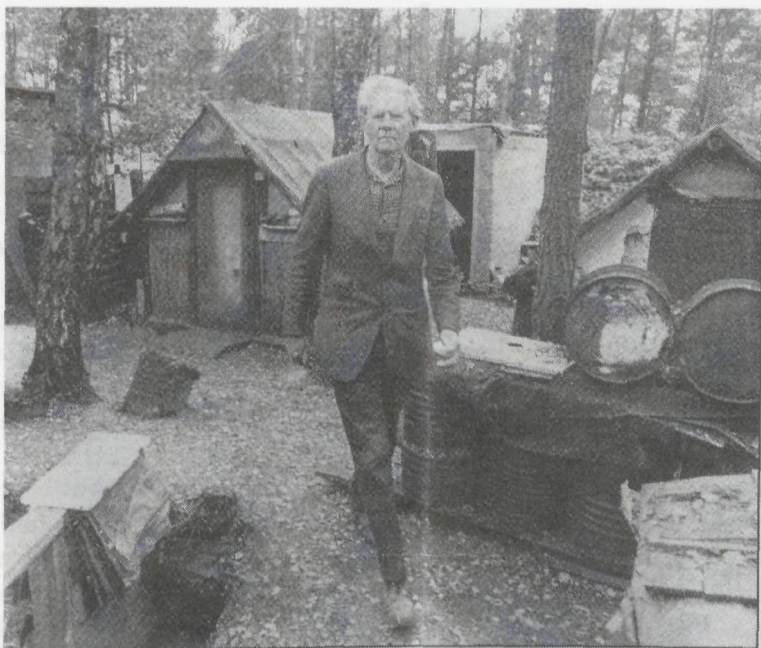
Voorgeschiedenis

Wie was deze zonderlinge preparateur en evangelist? Hij woonde tot 1951 in Utrecht, waar hij met zijn vrouw bijbellezingen gaf. Het verzamelen zat Roeleveld al jong in het bloed want naar eigen zeggen begon hij er al op 5-jarige leeftijd mee. Hij had toen al een mooie verzameling schelpen en stenen in zijn "museumpje" in de Nobelstraat.

Later kreeg hij steeds meer opgezette dieren die hij in een echt museum wilde onderbrengen. Toen justitie zijn verzameling in beslag wilde nemen omdat hij zich toen al niet aan de Vogelwet hield, week hij uit naar Eerbeek. Dit echter niet eerder dan nadat hij een gevangenisstraf van acht maanden had uitgezeten.

Aan de Imboschweg had hij voor zijn villa een soort verdiept amfitheater gegraven voor zijn zendingsactiviteiten. Om zijn werkzaamheden te rechtvaardigen strooide hij met bijbelteksten en zei dat het een opdracht van God was om al deze dieren te verzamelen en te redden, want zei hij: "De dag des Heren nadert. Ik doe wat Noach ooit ook heeft gedaan". Hij en nog 600 trouwe volgelingen zouden overleven op zijn terrein en daarvoor had hij al veel gebruiksvoorwerpen verzameld.

Hoe hij aan al deze dieren en aan het geld is gekomen is niet duidelijk geworden. Zelf zei hij dat hem vanaf zijn jeugd dieren werden toegezonden in pakketten zonder afzender. Ook kreeg hij dieren van dierentuinen en verzamelaars. Zo zou de enorme verzameling in ruim 60 jaar zijn ontstaan.

en archieffoto van wijlen John Roeleveld, voor zijn illegaal gebouwde bunkers.

De ontruiming

Na de ontdekking zijn tientallen leden van de rijkspolitie, veldpolitie en brandweer dagen bezig geweest om alle dieren en voorwerpen, deels op sterk water en deels in kartonnen dozen, af te voeren. De variatie in dieren was enorm want behalve duizenden soorten vogels waren er apen, pinguïns, een zwarte panter, een gier, leeuwenwelpjes, slangen, een olifantenschedel, zwarte zwanen, hyena's, een giraffehals met kop, een kangoeroe, een ijsbeer en een krokodil.

De kelders roken sterk naar formaline, die hij bij het prepareren gebruikte. De werkers moesten daarom gebruik maken van persluchtmaskers. Alles werd naar een speciaal gehuurde ruimte gebracht om te worden geïnventariseerd.

De Zutphense Officier van Justitie Mr. Cremers liet een groot deel van de verzameling vernietigen omdat het slecht geprepareerd was. De rest werd door biologen van CRM geïdentificeerd, "want", aldus adjudant Wiersinga van de rijkspolitie, "een amateur komt er echt niet uit. Er zijn veel dieren bij die ik nooit eerder heb gezien". Mr. Cremers zei dat Roeleveld niet in de eerste plaats vervolgd zou worden wegens de beschermde dieren, maar vooral vanwege het in bezit hebben van wapens. Volgens Roeleveld stamden deze nog uit de Tweede Wereldoorlog.

Hij voelde zich volkomen onschuldig, want hij had vergunning van de Here om alle dieren van de wereld te verzamelen en voor de ondergang te behoeden. "Als de Officier van Justitie mij vervolgt, betekent dat zijn dood, want hij wordt geleid door de duivel en zal door hem ten gronde worden gericht", aldus de evangelist.

De Brummense burgemeester mevrouw G.J. van den Bosch-Brethouwer, die direct zelf ging kijken, meende dat we begrip en mededogen moesten opbrengen voor de zachtzinnige Roeleveld en vond het een trieste zaak. Voor de nog in goede staat zijnde zeldzame dieren zou misschien in de gemeente een museumpje kunnen worden ingericht.

De veroordeling

Wegens het illegaal prepareren en verzamelen van de dode fauna heeft de rechtbank hem, maanden later, veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van vier weken en een boete van 1200 gulden, hoewel de Officier van Justitie 11 000 gulden had geëist.

Roeleveld, die zichzelf bij voorkeur Noach de Tweede noemde, was niet bij de zitting aanwezig, omdat hij erop rekende te worden vrijgesproken. Dat hij een doorzetter was blijkt uit het feit dat hij rustig opnieuw begon met het prepareren en verzamelen. Al gauw had hij weer, naar eigen zeggen 25 000 dieren. Niet alleen door hemzelf opgezet, maar ook collecties van meelevende mensen die ze belangeloos kwamen brengen.

Toen Johannes Roeleveld in 1988 overleed, besloot zijn zoon 6000 van de best bewaard gebleven dieren te laten veilen door veilinghuis De Zon van veilingmeester Gijselman aan de Overtoom te Amsterdam. De veiling was voor ons land en ook voor het 175-jarige veilinghuis heel uniek. De experts van De Zon schakelden speciaal voor deze bijzondere veiling een biologe in om de catalogus te kunnen samenstellen.

Een onverwachte verrassing was dat kort voor de veiling door De Algemene Inspectiedienst van het Ministerie van Landbouw en Visserij een aantal beschermde dieren in beslag werden genomen. Het ging o.a. om pinguïns, een zwarte panter, een gier, diverse apen, slangen en de kop en huid van een leeuw. De 130 kavels brachten 25 000 gulden op, wat ver boven de verwachting was.

In de zaal zaten verzamelaars, handelaren en vertegenwoordigers van musea en scholen. Er werden flinke bedragen betaald, zoals f 750 voor een vlindercollectie, f 1000 voor een olifantenschedel, f 530 voor drie pekinezen en f 475 voor vier geweien. De bibliotheek van Roeleveld, voornamelijk bestaande uit biologische werken, werd geveild door Van Gendt Book Auctions te Amsterdam. Ook hier was de belangstelling groot. Zelfs op de tv werd aandacht geschonken aan beide veilingen.

Einde van De Takkebos

In 1988 werd het afgelegen huis met het omringende bosgebied aangekocht door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, met subsidie van het Ministerie van Landbouw en Visserij en de Provincie Gelderland.

De Takkebos lag in het Eerbeekseveld, dat grenst aan het natuur- en stiltegebied De Imbosch. Het landhuis met alle illegale bouwsels, zowel boven als onder de grond, werd in 1990-1991 gesloopt. Het was een dure klus, die in totaal 180 000 gulden kostte, waarvan de provincie de helft voor haar rekening nam en waarvoor de gemeente Brummen 14 000 gulden betaalde. Na de sloop werd het gebied aan de natuur teruggegeven, zodat niets meer herinnert aan het levenswerk van de zonderlinge Johannes Roeleveld.

Het sloopwerk werd verricht door de firma Van den Haar te Wekerom. Eerst moesten door een specialistisch bedrijf vloeistoffen worden verwijderd die Roeleveld voor het prepareren gebruikte. Er werd circa 400 ton oftewel 350 kubieke meter puin afgevoerd. Dat waren 35 vrachtwagens vol, die het naar de stortplaats in Wilp/Achterhoek brachten.

Persoonlijke herinneringen

Toen ik in 1972 een dode ransuil kreeg die op de snelweg in Brummen was aangereden, besloot ik hem te laten opzetten door Roeleveld. Ik werd vriendelijk ontvangen in zijn werkplaats en direct begon hij mijn zoontje en ons buurmeisje van 6 jaar die bij mij waren, te vertellen over God en Jezus.

De uil werd met uitstaande vleugels vakkundig opgezet voor de prijs van 35 gulden. Hij hangt thuis nog steeds aan de muur. Het was november 1972 en we hadden net een verwoestende storm achter de rug waarbij grote bosgebieden werden vernield. Ook de bossen van de Imbosch waren zwaar getroffen. Duizenden naaldbomen waren als luciferhoutjes afgeknapt. Het was een triest gezicht, maar ook in de volgende maanden een toeristische attractie. Toen ik mijn uil ging ophalen wees Johannes mij op het vernielde bos. Hij zei: "Kijk nou eens naar mijn bosperceel. Dat is de hand van God. Hij heeft mijn bomen behoed voor de ondergang als beloning voor mijn geloof in de Heer". Ik stond perplex, want alleen zijn stuk bos stond nog overeind en alle bomen er omheen lagen plat!

Toen De Marke in de 90-er jaren een dagexcursie naar Naarden maakte, kwam ik langs een curiosawinkeltje met veel geprepareerde dieren en ervoor op straat een groot bord met de tekst:

**Opgezette dieren te koop uit de
bekende collectie Roeleveld**

Reactie op vorig nummer

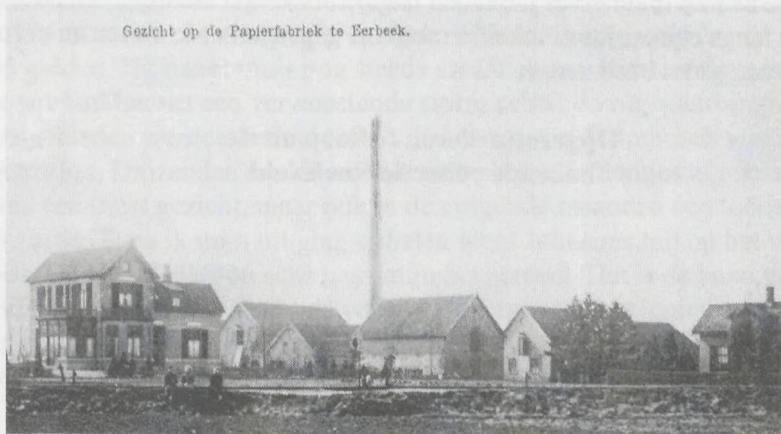
Op het artikel PAPIERMUSEUM EERBEEK ZIT ER VOORALSNOG NIET IN, blz. 36 t/m 40 (door Piet Willemsens) geeft Jan Plant nog een aanvulling.

De foto van de Vereenigde Papierfabrieken (archief J.H. Plant) dateert van omstreeks 1920 en ontstond in 1913 na een fusie van de Gebroeders Sanders en de firma R.J. Huiskamp.

Deze foto is dus niet afkomstig van een Apeldoornse Courant uit 1902.

De geplaatste tekst uit de Apeldoornse Courant van 11 oktober 1902 is wel juist en heeft betrekking op bijgaande in 32 meter hoge fabrieksschoorsteen van de Gebroeders Sanders. Geheel links de directeurswoning van de toenmalige familie M.C. Sanders aan de Coldenhovenseweg, nu reeds vele jaren in gebruik als kantine van papierfabriek Mayr-Melnhof. Geheel rechts de bedrijfswoning van de toenmalige papiermaker R.J. Huiskamp (afgebroken in 1957).

Gezicht op de Papierfabriek te Eerbeek.

Restauratie van Eerbeeks grafmonument prof. dr. Max Weber

Jan Plant

In augustus 2006 is de restauratie van het grafmonument van Max Weber gestart. Eerbekenaar prof.dr. Max Weber (1852-1937) geniet wereldbekendheid als wetenschapper en was getrouwd met dr. Anna Weber-Van Bosse (1852-1942). Omdat het echtpaar Weber kinderloos was, heeft er jarenlang geen onderhoud aan het grafmonument op de begraafplaats in Eerbeek plaatsgevonden. De Monumentencommissie, Scoutinggroep Tapawingo, gemeente Brummen, Gelders Landschap en Rabobank Apeldoorn hebben de handen ineengeslagen om dit grafmonument te restaureren.

In 1997 heeft de Monumentencommissie een inventarisatie gemaakt van alle grafmonumenten die van groot belang zijn om te behouden in Brummen, Eerbeek en Hall. Voor wat Eerbeek betreft, leidde dit o.a. tot de restauratie van de grafmonumenten van het echtpaar Steenbeek-Godijn, Henriëtte Ehrenfeld (leidster Montessori-kleuterschool), Jan Mankes (kunstschilder) en Willem de Merode (dichter).

De Monumentencommissie hecht ook veel waarde aan het grafmonument van Max en Anna Weber. Na bijna 70 jaar "weer en wind" is de steen door scheurvorming en craquelures beschadigd, waarbij een deel van de belettering is afgebrokkeld. Het graf was overwoekerd door mos en struiken en was aan het oog onttrokken. Zonder restauratie zou de steen door inwatering en vorst geleidelijk aan tot puin vervallen. De steen wordt gerestaureerd door de firma M.J. Hesselink uit Zutphen. Voorjaar 2007 zal na het gereedkomen van de restauratie, 70 jaar na het overlijden van Max Weber (7 februari 1937) de onthulling plaatsvinden.

Prof. Weber was eind negentiende, begin twintigste eeuw onder meer hoogleraar in de Zoölogie in Amsterdam. Hij ging op vele

Grafsteen op de Algemene Begraafplaats van Eerbeek. Opname uit februari 2007, PW

expedities en publiceerde hierover vele wetenschappelijke werken. Zijn vrouw ging mee als biologe en ook van haar hand kwamen waardevolle wetenschappelijke publicaties.

In Eerbeek stonden prof. Weber en zijn vrouw bekend als aimabele dorpsgenoten. Zij waren maatschappelijk zeer actief in de plaatselijke gemeenschap. Zij bewoonden destijds het “Huis te Eerbeek”. (Voor een levensbeschrijving van het echtpaar Weber zie ook mijn artikel *Prof.dr. Max Weber, markant wetenschapper en aimabel dorpsgenoot*, in “De Marke” maart 2005).

Hendrik Gerrit Steenbeek

1820 - 1888

Onderwijzer in Hall en Eerbeek

Jan Plant

In de 19de eeuw werd het onderwijs in Eerbeek beheerst door "meester" Steenbeek, een sterke persoonlijkheid in de gemeenschap, algemeen begaafd, dichterlijk en zeer muzikaal. Wie was die schoolmeester, naar wie ook een straat is genoemd?

Geboren in Ellecom

Hendrik Gerrit Steenbeek werd geboren in Ellecom op 25 november 1820. Zijn ouders waren de schoolmeester Jan Steenbeek en diens huisvrouw Geertruida Geerling. Na zijn opleiding tot hulponderwijzer aan de Ellecomse dorpschool ging de jonge Steenbeek naar de Gemeente Voorst. In december 1841 vertrok hij naar Zutphen, om daar als loteling zijn dienst in de Nationale Militie te vervullen en om er zich voor en in het onderwijs te bekwamen.

Op 23 maart 1844 kwam hij als onderwijzer van de tweede rang naar Hall. Het kerkdorp telde toen 330 inwoners. Op 6 april 1844 trouwde hij met Gezina Johanna Godijn in Brummen. In hetzelfde jaar werd hun eerste dochter Geertruida Johanna geboren. Op 11 februari 1847 aanschouwde hun eerste zoon Pieter Jacobus het levenslicht. Op 21 augustus 1847 werd meester Steenbeek in de raadsvergadering van de gemeente Brummen tot hoofdonderwijzer in Hall benoemd. In 1849 werd hun tweede dochter Maria Helena geboren. In plaats van de in die tijd geplande vergroting van de Hallse en Brummense schoollokalen, werd besloten in Oeken, het juiste middelpunt van Brummen, Hall en Empe, een nieuwe school en onderwijzerswoning te bouwen.

Voor meester Steenbeek was deze ontwikkeling verre van aangenaam. Verlies van leerlingen betekende ook vermindering van inkomsten aan schoolgelden. Per 1 januari 1851 volgde meester Steenbeek zijn schoonvader Pieter Jacobus Godijn op als koster van de Hallse kerk.

Gezin meester Steenbeek (fotocollectie Steenbeek, Lelystad)

Vanwege de ophanden zijnde opheffing van de Marke, de kanaalplannen en het stijgende inwonertal in Eerbeek, gevoelde men ook daar een grote behoefte aan een eigen school. In Eerbeek zou er, hoe dan ook, een school komen.

Op 15 juni 1851 kwam de school in Oeken gereed. Als het nieuwe schooljaar begon, zouden de meeste leerlingen voor de Hallse school uit Eerbeek komen. Meester Steenbeek verzocht om overplaatsing naar Eerbeek. Eind 1851 werd het gezin uitgebreid met de geboorte van dochter Johanna Eva.

Schoolmeester in Eerbeek

Op 26 maart 1852 besloot de gemeenteraad van Brummen, dat Steenbeek als onderwijzer te Hall naar de nieuw opgerichte school in Eerbeek zal worden overgeplaatst en dat de schooldienst aldaar zal beginnen op 5 juli 1852. Het werd een week later: 12 juli 1852. De eerste Eerbeekse school stond op de plek waar thans de kruiskerk aan de Dr. Gunningstraat is gesitueerd. De zich daar bevindende voormalige rooms-katholieke schuurkerk werd voor het

Groet uit EERBEEK.

(4586)

Eerste openbare school in Eerbeek, gevestigd op de hoek Coldenhovenseweg en het huidige Stuijvenburchplein (Fotocollectie Jan Plant)

geven van onderwijs enigszins geschikt gemaakt. Het gezin Steenbeek had de ernaast gelegen voormalige rooms-katholieke pastorie betrokken.

De meester gaf de jeugd, zoals dat van een onderwijzer van de tweede rang werd verwacht, les in lezen, schrijven, cijferen, taal, zang aardrijkskunde en geschiedenis. Op 24 juni 1853 zond de heer Steenbeek het Klassikaal Bestuur te Arnhem het verzoek de buurtschap Eerbeek tot een zelfstandige kerkelijke gemeente te verheffen. Hij stelde voor dat, zolang er hier nog geen eigen predikant kon worden beroepen, de Hallse dominee in Eerbeek zou komen preken.

Op 24 november 1853 werd Steenbeek tot notabel van de Hallse kerk gekozen. Op 4 juli 1855 ontving hij van het Klassikaal Bestuur te Arnhem bericht dat zijn verzoek van

24 juni 1853 om een zelfstandige Eerbeekse kerkelijke gemeente, was afgewezen. Vier jaar later echter, op 2 november 1857, werd de Eerbeekse kerkelijke gemeente toch officieel zelfstandig. Op 8 juni 1859 mocht Steenbeek als voorzitter van de bouwcommissie de eerste steen leggen voor de nieuwe in eenvoudige stijl op te trekken Eerbeekse kerk, die in december 1859 werd ingewijd.

In 1857 richtte Steenbeek een bijzondere, aan de openbare school verbonden kostschool op. Begin januari 1857 werd zijn zoon Hendrik Gerrit (Jr) geboren.

Op 14 augustus 1857 besliste de Brummense gemeenteraad dat er een plan, *Grafsteen op Begraafplaats Eerbeek PW* bestek, tekening en kostenbegroting voor een nieuwe school en woning te Eerbeek zouden worden opgesteld. In september 1857 ontving de gemeenteraad een brief van Steenbeek, dat hij zelf voor een woning in de nabijheid van de nieuw te bouwen school wilde zorgen.

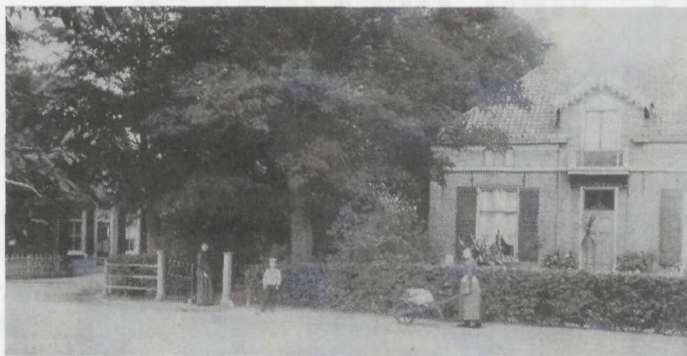

Nieuwe school

Op 31 maart 1858 gaf de gemeenteraad de opdracht tot de bouw van de nieuwe school, gelegen op de hoek tussen de huidige Coldenhovenseweg en de Stuijvenburchstraat. Tegenover die plek metselden meester Steenbeek en zijn vrouw de eerste steen voor het nieuwe "hoofdenhuis". Nog in hetzelfde jaar konden de nieuwe school en de nieuwe woning worden betrokken.

In 1858 waren in de school te Eerbeek twee hulponderwijzers en een kwekeling behulpzaam bij het onderwijs. Het werk aan de dag-, avond-, herhalings- en kostschool was voor Steenbeek te veel geworden. In 1864 kregen 114 leerlingen les in de school van meester Steenbeek. De school had geen watervoorziening. De bovenmeester moest de dorstigen maar laven en ervoor zorgen dat er voor de toilettonnen genoeg water in de school voorradig bleef. Het zou toch beter zijn als er op het schoolplein een pomp kwam te staan. De pomp, met goed drinkwater, werd in 1873

geplaatst. In 1871 bedroeg het gemiddelde aantal leerlingen van de Eerbeekse school van meester Steenbeek 136 per maand.

Woonhuis meester Steenbeek , gelegen op de hoek van de Coldenhovenseweg en de huidige Stuijvenburchstraat (Fotocollectie Steenbeek Lelystad)

Met het avond- en herhalingsonderwijs ging het in 1873 niet zo goed. Van de vijf gemeentelijke scholen had die van meester Steenbeek nog de meeste avondscholieren (41). In de nieuwe school kregen aanvankelijk ongeveer 100 kinderen les. De “bijzondere kostschool voor jonge heeren” telde 32 leerlingen. Deze voortzetting van de “Herhalingschool” stond plaatselijk bekend als “de Franse school”, voorloper van de latere ULO en daarna de MAVO in Eerbeek.

Hendrik Gerrit Steenbeek was de eerste schoolmeester van Eerbeek, met vele verdiensten in zijn tijd, voor de toen nog kleine gemeenschap. Hij overleed op 5 juni 1888, zijn vrouw volgde hem enkele maanden later. Twee van zijn jong gestorven kinderen zijn eveneens op het Eerbeekse kerkhof begraven. De Eerbeekse MAVO kreeg zijn naam, evenals één van de naoorlogse straten. Zijn graf werd zeven jaar geleden gerestaureerd.

Bronnen

Meester Hendrik Gerrit Steenbeek en zijn tijd. Mart. W.H. de Weerd, november 1978 en *Over de stichting van een school ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Eerbeekse dorpsschool* Mart. W.H. de Weerd, juli 1977

CANON* voor Beekbergen, Lieren en Oosterhuizen

Wietse Venema

(Een canon is een lijst van gebeurtenissen, thema's, personen, die voor een dorp belangrijk van blijvende betekenis zijn)*

De gegevens voor de canon voor de dorpen Beekbergen, Lieren en Oosterhuizen zijn voornamelijk ontleend aan literatuur en voor een deel uit kennis van omgeving en inlichtingen van dorpsbewoners.

Oudste "getuigenis"

- Prehistorie. Grafheuvels in omgeving van Beekbergen (Spelderholt en Bruggelen). Deze graven vormen het bewijs dat in deze omgeving in de prehistorie al mensen hebben geleefd.
- Heerenhul, heuvel op landgoed Bruggelen. Is belangrijke plaats waar tot 1600 recht werd gesproken in de open lucht en waar de hertogen van Gelre werden ingehuldigd. Er is op die plaats aardewerk gevonden van ongeveer 2500 voor Christus.
- van 600 tot omstreeks 1200 ijzerwinning in Beekbergen en Lieren. In Beekbergen was een smittenbarch (nu hotel-restaurant de Smittenberg); in Lieren was een swarte barch (de Zwartebergweg herinnert hieraan evenals de Wolfskuilen (een straatnaam in Lieren). Wolf zijn ijzerslakken. De ijzerkuilen waaruit de klapperstenen werden gedolven, zijn blijvende littekens in de omgeving van Beekbergen.
- In 801 werd een bos in Braclo (Bruggelen) geschonken aan de prediker Liudger.
- Begin 800 werd in Beekbergen een houten kerkje gesticht. Vermoedelijk met de stammen van de bomen in het bos Braclo (Bruggelen). In 1243 werd de kerk in Beekbergen vergroot en deze wordt als voorganger beschouwd van huidige kerkgebouw.
- In 1515 werd in Lieren een nieuw markeboek gemaakt, waarin de deelgenoten in de Marke opnieuw werden geregistreerd. Het oude markeboek was tengevolge van vijandschap en oorlog verloren gegaan.
- Omstreeks 1590 Hervorming in de kerk van Beekbergen. De predikanten waren aanvankelijk oud-pastors. Onder meer het oude

doopvont werd tijdens de beeldenstorm vernield. De muren, waarop afbeeldingen van heiligen, werden wit gekalkt.

Papierindustrie zet in

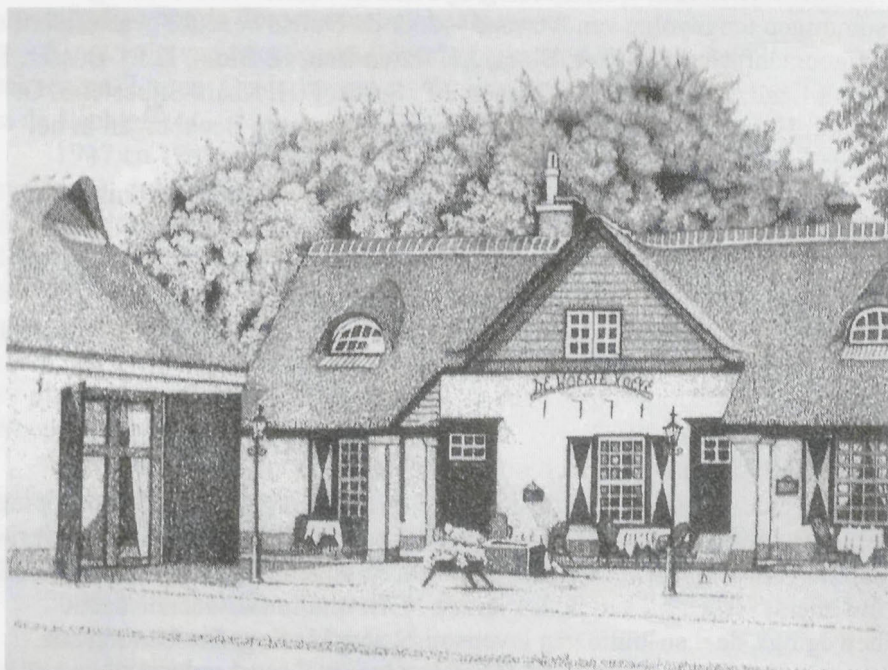
- 1600 Marten Orgus, bekend papiermaker in de 17e eeuw. Papiermolens op de Beerkbergse beek of oude beek, te weten: Tullekensmolen en Ruitersmolen. Grafzerk in oude kerk van Beekbergen.

- 1672: Johannes Acronius à Buma, predikant, dichter, te Beekbergen. Heeft veel gedaan voor het behoud van kerk en toren van de oude kerk in Beekbergen. De J.A. à Bumaweg is naar hem genoemd.

- 1771: De Woeste Hoeve werd herbouwd na verwoesting door brandstichting van vorige hoeve, waarbij jonggetrouwen in de eerste huwelijksnacht omkwamen. Het jaartal 1771 staat op de Woeste Hoeve.

- Omstreeks 1860 Apeldoorns Kanaal gegraven met de schop. Omvangrijke ingreep in dorp Oosterhuizen wegens aanleg weg langs kanaal, het kanaal, het jaagpad (nu fietspad) en strook voor vrijgekomen grond. Een aantal woningen in Oosterhuizen moest verdwijnen.

1870 Het Beekberger Woud, het laatste natuurlijke moerasbos

uit de oudheid, werd ontgonnen. Inmiddels in 2006 een begin gemaakt met herstel natuurgebied op een deel van het voormalige Beekberger woud.

- 1909 – 1921 Teixeira de Mattos laat een grote villa bouwen op het Apeldoorn tot grote stad zijn tijd ver vooruit. Schonk het Teixeira de Mattospark en muziektent te Beekbergen. Nam initiatief tot oprichting muziekvereniging in Beekbergen. Schonk het landgoed Spelderholt onder voorwaarden aan het Rijk.

- 1914 De villa Rauwenhul werd gebouwd.

- 1920 Freule Hartsen heeft veel gedaan aan charitatief werk voor Beekbergen. Was tegen gebruik alcoholische drank. Standbeeld van freule Hartsen staat bij het Freule Hartsenplantsoen.

- De gebeurtenissen in de eerste helft van de twintigste eeuw te weten van 1900 – 1950 zijn voor de inwoners van de dorpen Beekbergen, Lieren en Oosterhuizen van betekenis geweest. Achtereenvolgens de eerste wereldoorlog van 1914 – 1918, de Spaanse griep, de crisisjaren van de jaren dertig en daarna heeft de tweede wereldoorlog van 1940 – 1945 diepe sporen nagelaten.

- Tijdens de tweede wereldoorlog zijn tien inwoners van Beekbergen – sommigen tengevolge van verraad – door de Duitse bezetter gearresteerd en omgebracht. Het zijn: E.A. Blom, J.J. Barendsen, H. Blom, K.J. Busser, E. van 't Land, H. Liefers, W. Oxener, J.P. Schut, P.H. Kaars-Sijpesteijn, G. Tijhof. Hun namen staan op het oorlogsmonument te Beekbergen in het Teixeira de Mattospark

- September 1944 toestroom van evacués uit Arnhem en omgeving. Het Zonnehuis in Beekbergen fungeert als noodziekenhuis en toevluchtsoord voor vele gewonden. Het Zonnehuis was centrum van het verzet (onderduikers, Joden en piloten werden er verborgen).

- 8 maart 1945: 117 gevangenen bij Woeste Hoeve doodgeschoten als represaille.

Tweede Wereldoorlog

Tijdens dit tijdperk deed zich nog veel meer voor, waarmee de inwoners van de dorpen te maken kregen, zoals de oproeping van dwangarbeiders naar Duitsland, de oproeping van mannen om te werken aan de verdedigingswerken aan de IJssel, de zogenaamde spitters, en enkele inwoners werden lid van de lid van de NSB. (nationaal-socialistische beweging), de distributie van levensmiddelen, kleding, fietsbanden enz.

- Na afloop van de tweede wereldoorlog was er schaarste aan van alles, zoals levensmiddelen, kleding, fietsbanden, fietsen enz. Tot 1950 heeft de

Het Kanaal onder Beekbergen

distributie van allerlei artikelen geduurd. Gedurende de oorlogsjaren en vlak er na was er voor een groot deel van de bevolking sprake van relatieve armoede.

- Er zijn na de tweede wereldoorlog enkele straten naar personen genoemd, die voor de dorpen van betekenis waren.
- Als gevolg van tweede wereldoorlog zijn monumenten opgericht in Beekbergen, Lieren, Oosterhuizen en Woeste Hoeve. Jaarlijkse herdenking van de slachtoffers.
- 1947 en 1948 politionele acties in Indië. Johan Stufken en Gradus Davelaar uit deze omgeving hebben in militaire dienst in het toenmalige Indië hun leven gelaten.
- 1960 Wilma Vermaat, schrijfster van romans, novellen en artikelen, woonde in Oosterhuizen. Gelovige, zachtaardige en tolerante ongetrouwde vrouw. Natuurliefhebber. Was met haar ideeën haar tijd ver vooruit. De Wilmalaan in Oosterhuizen is naar haar genoemd. Aan de oude kerk plaquette met kroontjespen, haar naam en de spreuk: "Mijn voeten hebben Zijn spoor gevolgd."
- 1984 Autosnelweg A 50 Arnhem – Zwolle (zuid-noordweg) rond Beekbergen gereed. Autosnelweg A 1 Deventer – Apeldoorn – Amersfoort (oost-westweg) was reeds gereed. Knooppunt Beekbergen in de vorm van een klaverblad gereed.
- 2006/2007 Multifunctioneel centrumgebouw in Beekbergen, waarin onder meer nieuwe basisschool.

Dit waren duizenden jaren Beekbergen op een paar velletjes papier!

Gravers Apeldoorns Kanaal draaiden om "Puinwaaier"

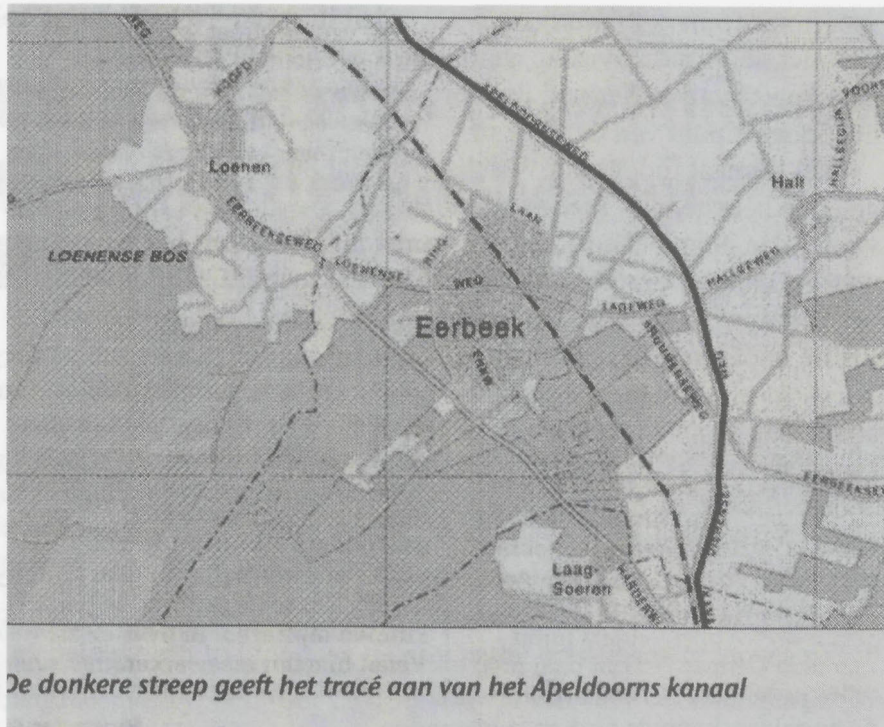
Rinze Jansma, Eerbeek

Wanneer we op de landkaart het Apeldoornse Kanaal bekijken, dan blijkt dat dit kanaal een bocht maakt in de omgeving van Eerbeek. Over de oorzaak hiervan moeten we teruggaan naar een tijd van zo'n 150 000 tot 70 000 jaar geleden. Deze periode valt in een geologisch tijdperk dat door geologen het *Pleistoceen* wordt genoemd en ongeveer 2 500 000 jaar geleden begon. Dit tijdperk eindigde 10.000 jaar geleden en toen begon het huidige Holoceen.

Sterke klimaatwisselingen

Het Pleistoceen wordt gekenmerkt door sterke klimaatwisselingen. Warme perioden, de interglacialen, werden afgewisseld door de ijstijden, de glacialen. Zo werd de voorlaatste ijstijd, het Saalien, gevolgd door een warmere periode, het Eemien. Daarna volgde weer een koud tijdperk dat het Weichselien wordt genoemd.

Voor de ontwikkeling van het landschap in het noordelijk deel van ons land is het *Saalien* een belangrijke periode geweest. In het Saalien heeft een ijstijd geheerst die haar hoogtepunt 15 000-100 000 jaar geleden had. In deze periode bereikte het landijs Nederland. Dit soms honderden meters dikke polaire ijs was afkomstig uit Scandinavië. De meest zuidelijke grens werd gevormd langs de lijn Haarlem - Nijmegen. In het *Weichselien* lag er in Nederland weliswaar geen landijs, maar er heerste wel een toendraklimaat. Het schuivende gletsjerijs in het Saalien had een gelobd front en deze ijslob van een ruim honderd meter hoge ijsmuur stuwde de grond als een natuurlijke bulldozer voor zich uit tot heuvels, die in die tijd ver over de honderd

De donkere streep geeft het tracé aan van het Apeldoorns kanaal

meter hoog werden. Door de gletsjerrand ontstonden stuwwallen, zoals bijvoorbeeld de Veluwe. Het materiaal van deze stuwwallen was eerder afgezet door rivieren, zoals bijvoorbeeld de Rijn die toen verder in noordelijke richting stroomde.

Uiteindelijke oorzaak

Het oostelijk massief van de Veluwe heeft voor onze omgeving belangrijke gevolgen gehad en was uiteindelijk ook de oorzaak dat het Apeldoorns Kanaal hier een bocht maakt. Aan het einde van de Saalien ijstijd begon landijs af te smelten. Veel smeltwater spoelde langs de hellingen van de stuwwalen naar beneden. Door de erosiewerking werd veel zand en grind meegevoerd. Doordat de ondergrond permanent was bevroren kon het smeltwater onderaan de helling niet de bodem indringen, zodat het oppervlakkig afstroomde en waaierigvormig aan de voet van de stuwwal afgezet. Dergelijke

spoelzandwaaiers of *puinwaaiers* worden in geologische kringen ook wel met de Scandinavische naam *sandr* aangeduid. De grootste puinwaaier van Nederland ligt ten noorden van Arnhem. Bij Terlet ligt het hoogste punt van deze sandr.

Het klimaat tijdens het Weichselien, dat 80 000 tot 10 000 jaar geleden heerste, was hier minder extreem. De gletsjers kwamen niet verder dan Noord- Duitsland, ongeveer tot Hamburg. Voor Nederland was het wel een dermate koude periode dat toendra en poolwoestijn het landschap bepaalden. In samenhang hiermede raakte ook in die tijd de ondergrond tot grote diepte blijvend bevroren. (permafrost). In het voorjaar en de zomer ontdooide alleen de bovenlaag. Met deze bovenlaag schoven zand en grind ook toen van de stuwwallen naar beneden. Evenals tijdens het Saalien konden de sedimenten, die met het smeltwater en neerslag waren gevormd, niet in de bevroren ondergrond wegzakken, zodat het aan het oppervlak wegstroomde. Het water zocht de laagste delen op en vormde op die manier beekjes. Zand en grind werd in de dalmond waaievormig afgezet. Dergelijke beekjes worden sneeuwsmeltwaterdalen genoemd of droogdalen en ontstonden in de stuwwallen. In de stuwwal zijn deze dalen diep en in de spoelzandwaaier ondiep ingesneden.

Zand en grind in "waaier" afgezet

De Eerbeekse Beek is zo'n droogdal. Het smeltwater met het zand en grind is in dit droogdalsysteem aan de voet in een waaier afgezet. Op deze puinwaaier ligt het dorp Eerbeek. Het Apeldoorns Kanaal loopt grotendeels onderlangs de Oost-Veluwe stuwwal, maar bij Eerbeek maakt het kanaal een bocht om de puinwaaier.

Misschien dat vandaag de dag met het graven van het Apeldoorns Kanaal niet een dergelijke bocht was gemaakt. Met het materiaal van nu was het graven door de puinwaaier niet zo moeilijk geweest. Maar vergeet niet dat dit kanaal nog met schop en kruiwagen is gegraven. (1858-1868). Een moeilijke opgave om door de puinwaaier te worstelen!

(Dit artikel werd eerder gepubliceerd in het IVN-blad van november jl.)

Unieke relatie tussen landgoed Empe en de familie Van Hasselt

Piet Willemsens

Je mag niet zeggen dat huis Empe een van de bekendste landgoederen van de gemeente Brummen is, hoewel het enkele unieke kenmerken heeft. Immers, de eigenaar uit 1419 en die uit 1964, ruim 545 jaren later, sproten voort uit dezelfde stamvader, namelijk Johan van der Capellen.

Nauw met Zutphen verbonden

Huize Empe is een oud "ding", ook niet echt oud, in 1297 wordt het in een acte genoemd. Typisch voor Empe is ook dat vele daar wonende generaties van de familie Van Hasselt er zoveel over geschreven hebben, men kent zelfs een "Reeds mededelingen der familievereniging van Hasselt", waarvan de in 1966 verschenen "Dat Huus toe Empe" een samenvatting is.

In de 14^e eeuw had de IJssel rond Empe een ander verloop, het in de gouw Hameland gelegen Empe lag grotendeels ten oosten van de IJssel, dus sterk met Zutphen verbonden. Geen wonder dat een aantal bezitters van Empe in het verleden burgemeester van Zutphen of andere bestuursfunctie daar hebben bekleed.

In de eerste eeuwen na 1419 heerste er het geslacht Van der Capelle, dat reeds in die tijd grote invloed had. In 1427 werd Gerlach van der Capelle door Hertog Arnold van Gelre geroepen tot het aanzienlijk ambt van *Rigter* (landdrost) *van de Veluwe*. In 1533 treed een Geertruid van der Capelle in het huwelijk met Thomas van Buerloe, welks naam het goed Empe tot 1657 zou dragen. Enkele jaren later, in 1664, treedt de familie Van Hasselt aan, die het op Empe ongeveer drie eeuwen zou volhouden. Zie onderstaand rijtje:

1. Dr. Willem van Hasselt 1664-1715
2. Dr. Barthold van Hasselt 1717-1767
3. Mr. Willem Hendrik van Hasselt 1732-1807
4. Zijn broer mr. Barthold van Hasselt 1742-1818

Coert van Hasselt, een van de eigenaren van huize Empe

5. Mr. Jacob Adriaan van Hasselt 1772-1832
6. Dr. Johan François van Hasselt 1811-1892
7. Anne Karel van Hasselt 1839-1908
8. Mr. Johan van Hasselt 1871-1950
9. Mr. Robbert van Hasselt 1898-1979

Ingrijpende aanpassing na 1983

In 1983 dreigde het landgoed Empe openbaar verkocht te worden, omdat de twee zoons van Robbert van Hasselt (zie nr. 9 uit het rijtje) het niet zouden overnemen. Geschrokken reageerden een groep familieleden, die het met behulp van donaties voor elkaar kregen dat er een *stichting* werd opgericht ter behoud van het landgoed. De stichting heeft Empe verworven, en het ingrijpend aangepast. Architect Egbert Hoogenberk maakte in 1985 van het hoofdgebouw een ontwerp voor vier zelfstandige woningen; het bijbehorende koetshuis kreeg twee woningen. Deelnemende Van Hasselt's konden het economisch eigendom van 'die woningen kopen, het juridisch

eigendom bleef bij een daartoe opgerichte stichting. Als enige uit die familie grepen Jan Cees van Hasselt (voor kort) en neef Coert van Hasselt die kans met beide handen aan. Een van de vijf andere woningen ging naar oud-burgemeester Gerda van de Bosch.

We keren terug naar de 17^e eeuw, toen de Van Hasselt's op Empe startten. Eigenlijk zijn de Van Hasselt's van Duitse herkomst, uit Cleef. De in 1664 geboren Willem van Hasselt kwam in Nederland door het bezoeken van de Latijnse school te Zutphen, daarna de universiteit te Utrecht. Enkele van zijn functies: Stadhouder en Richter van het Scholtambt van Zutphen, rentmeester der geestelijke goederen van de graafschap en rentmeester van het rentambt binnen de heerlijkheid Borculo. Reeds op 51-jarige leeftijd overleed hij, zijn vrouw overleefde hem bijna 28 jaar. Ook zij deed aankopen van naburige boerderijen en huizen, onder andere De Krume in het buurtschap Tonden.

Van Barthold van Hasselt is bekend dat hij in Franeker studeerde en promoveerde (1722). Reeds dat jaar erop werd hij schepen in het stadbestuur van Zutphen en later, tot zijn dood, burgemeester aldaar. Bijkens de taxatie van onroerende goederen was Barthold van Hasselt een vermogend man. Zijn nalatenschap bedroeg ongeveer f 114 000, daarnaast nog f 10 300 aan beleggingen. De boedelscheiding na zijn overlijden geeft exact weer wat er in het huis van twee eeuwen geleden alzo aanwezig placht te zijn, indrukwekkend.

We komen nu aan Willem Hendrik van Hasselt, die beroemd is gebleven door een kwekerij voor zijdewormen, waaraan ik een apart artikel zal wijden. Als goed patriot ergerde hij zij zich aan het conservatieve politieke klimaat in Nederland en emigreerde in 1781 naar Amerika. Het huis verkocht hij aan zijn broer Barthold, ook een vrijgezel. In de geschiedenis komen we Barthold tegen als een fel aanhanger van de patriotten, dus tegen de Oranjes. Dat heeft hij moeten weten, want bij het herstel van de monarchie trad hij af als burgemeester van Zutphen.

Zijn erfgenamen waren twee neven Van Hasselt (B.Th.W. en J.A.). Een ander neefje, J.H.C. van Hasselt, heeft als kolonel-majoor van het leger van keizer Napoleon gediend; op de terugtocht uit Rusland is hij overleden.

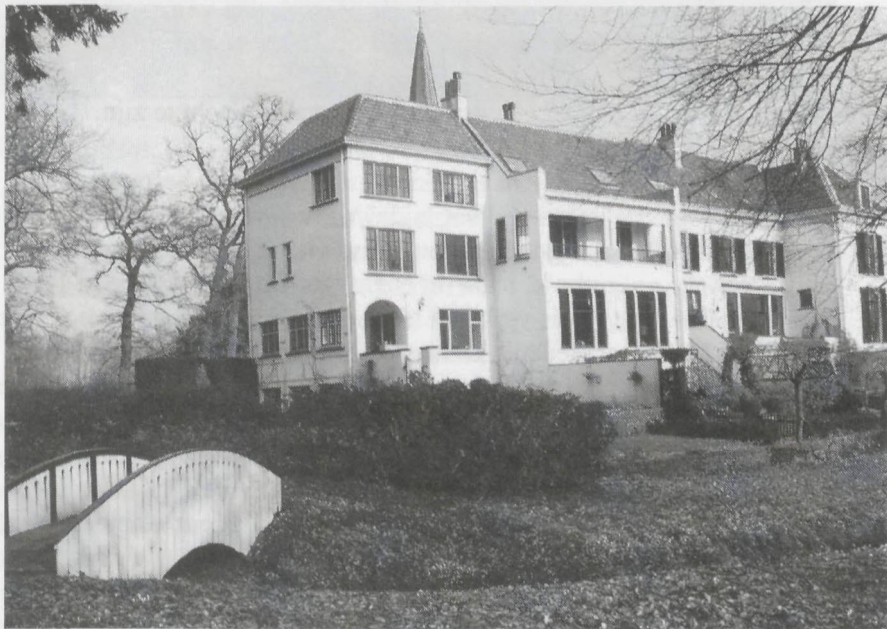
Verwaarlozing

De bezitters van Empe hebben vroeger nogal wat bijgekocht, maar daarnaast ontstond er ook wel eens een ernstige verwaarlozing. In 1828 klaagt mr. J.A. van Hasselt: "Aan de erfenis heb ik niet veel gehad,

want om alles weder in eenen ordelijken staat te brengen, heb ik minstens achtduizend gulden moeten vertimmeren en verwerken". Later nog veel meer, want "alle gebouwen waren niets meer. dan een hoop oude stenen".

Empe had na het bewind van twee vrijgezellen na elkaar en een voor vele families zo financieel desastreus tijdperk, geen florissant indruk nagelaten, wat onder meer blijkt uit de boedelscheiding van mr. Barthold, waarin o.a. genoemd worden "een oude zegen (visnet) en oude bijenkorven f4.50". Ook nog "een bed, een peluw, twee wollen dekens, vijf oude stoelen, te samen f26".

Mr. Jacob Adriaan van Hasselt woonde tijdelijk in Zutphen er werd daar tot secretaris der stad gekozen, maar na de revolutie afgezet en in 1830 toch weer als vurig patriot herbenoemd tot secretaris. In 1823 keerde hij, althans zomers, terug naar Empe, waar hij terstond het herstel van de zo zeer verwaarloosde bezittingen ter hand nam. De verbouwing van de voorgevel gaf het huis een totaal ander aanzien.

Achterzijde van huize Empe, waarvan de linkerkant het oudst is. Het torentje oogt mooi, maar dateert van een verbouwing in de jaren twintig

Ook nadien is Empe nogal verbouwd, aan alle kanten van het huis. Zo liet Johan Franciscus van Hasselt – vanwege zijn elf kinderen – in 1850 het huis vergroten door aanbouw van de vleugel aan de westzijde. Financieel was het hem kennelijk goed gegaan, want bij zijn overlijden bestond zijn nalatenschap uit vijftien boerderijen en landbouwpercelen, waaronder een stukje heidegrond, het *Emper Achterveld onder Brummen*. Tevens *zitplaats nr.11 in de Broederenkerk te Zutphen*.

Curieus is ook een aspect uit de levensgeschiedenis van Anne van Hasselt, in 1839 op huize Empe geboren, kort voordat op 20 september 1839 de eerste trein in Nederland zou rijden. Niemand van de aanwezigen kon toen vermoeden dat de spoorbaan later een zo'n grote rol zou gaan spelen in het leven van de pas geboren baby. Hij werd civiel ingenieur van beroep, ingezet bij de aanleg van de staatsspoorweg Arnhem-Leeuwarden. In 1873 kwam hij in dienst van de HIJSM (IJzeren Spoorwegmaatschappij), een van de grootste bedrijven van Nederland destijds. Later in zijn loopbaan werd hij er de topman, betrokken bij stormachtige ontwikkelingen op sociaal gebied aan het begin van de twintigste eeuw. Vanwege zijn functie in Amsterdam verbleef hij 's winters in zijn huis aan de Keizersgracht, doch zomers ging hij naar Empe. Dagelijks reed hij dan met de trein, die toen vast stopte aan de nabije halte Voorst, naar Amsterdam, waar zijn trein terug s'middags bleef wachten tot Van Hasselt van het nabij gelegen administratiegebouw in het Centraal station was aangekomen! Ook hij liet het huis Empe fors verbouwen, met name de bibliotheek aan de westzijde van het huis kwam erbij. Vanwege reumatische koortsen is hij slechts 61 geworden. Anne van Hasselt zag in zijn korte leven wel kans om benoemd te worden tot de zeer hoge orde van Commandeur in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Aan V-1 ontploffing ontkomen

We komen nu aan Johan van Hasselt, die omstreeks 1930 Empe weer een grote verbouwing liet ondergaan. Hij was ook enige jaren lid van het gemeenteraad van Brummen. Tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 herbergde Empe verschillende evacués, na de oorlog werd het oostelijke gedeelte van het huis verhuurd aan de Nederlandse Hervormde kerk te Voorst, en nam dominee Nijland met zijn gezin hier zijn intrek.

Ternauwernood is Empe aan de vernietiging ontsnapt. Een V-1 stortte op 5 februari 1945 neer op de dijk achter de vijver, kaatste terug op het grint voor het huis, vandaar tegen een boom, waar het apparaat *niet* ontplofte, maar in tweeën barstte. Een restant van het projectiel bevindt zich nog op Empe.

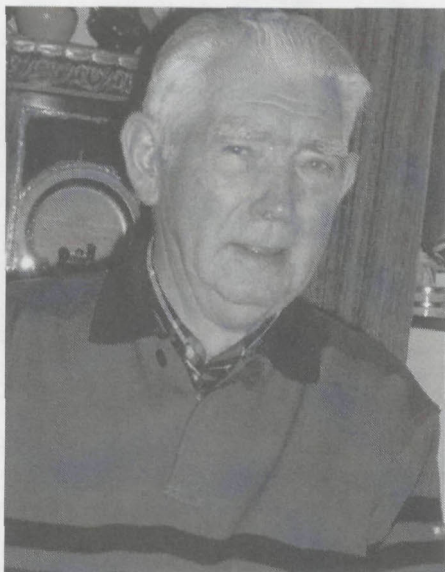
Mr. Robbert van Hasselt – de laatste bewoner die het volledig landgoed bezat, vervulde in zijn leven een aantal bankfuncties. Hij kwam pas na het overlijden van zijn vader op het huis Empe wonen. In die tijd was er een eigen ingang in de oostgevel gebouwd. Het onderhoud van de grote tuin, de moestuin en de kas, maakten bij gebrek aan personeel een ingrijpende wijziging van de tuinaanleg noodzakelijk. Vroeger was het landgoed honderden ha's groot. Dat is bijna allemaal afgestoten, maar een fraai park van 5,8 ha is gebleven, gezamenlijk eigendom van de zes huidige bewoners van huize Empe.

Rondleidingen

Wij stappen over tot het Empe van nu, en praten met bewoner Coert van Hasselt (1947), in Breda geboren, die niet behoort tot de traditioneel op Empe wonende Zutphense tak, maar stamhouder is van de Groningse tak die bestaat naast de Kampense). Van alle huidige bewoners voelt Coert zich waarschijnlijk het meest betrokken bij het behoud van het grote, gezamenlijke landhuis, wat ook voor de hand ligt. Van beroep is hij adviseur op het gebied van belangenbehartiging van bedrijven, diverse organisaties en zelfs (buitenlandse) overheden. Vooral de kunst van het *lobbyen* brengt Coert ze bij. Alle bewoners doen iets of meer aan het onderhoud van park en tuin, maar ook een tuinman is onmisbaar. Als een goed gastheer laat Coert me al het fraais zien, zoals ook bij (georganiseerde) rondleidingen gebeurt. Het is er goed toeven!

Foto's uit oude doos

Vaker deed de redacteur van dit blad een oproep om sprekende, oude foto's uit ons gebied. Vaak tevergeefs, maar **Jan Spieker**, voorheen melkveehouder in Hall ('t Zaaibroek), trok nu met plezier zijn oude, rijk gevulde schoendoos open! Hieronder een aantal opnamen van o.a. tachtig jaar geleden, zó pakkend, dat het ook andere leden van De Marke moge inspireren een kijkje te nemen in hún opbergkast! PW

© Foto Brouwer - Brummen

Dijkdoorbraak en overstromingen in Cortenoever 1926

© Foto Brouwer – Brummen

De opname hierboven stamt uit 1926; de heer met stok is de bekende grootgrondbezitter F. Colenbrander. Foto beneden: het dorsen in 1936 ;de boeren met pet op!

Opname uit het oorlogsjaar 1943. Geen somberheid in de landbouw, want daar kon je altijd nog voedsel verkrijgen! Graan maaien met zgn. aflegger. Foto beneden: deftige kleding uit de jaren dertig, na kerkgang in Brummen

De relatie tussen de musical-familie Von Trapp en Loenen

Henk Witteveen

Ik heb altijd nogal wat interesse gehad in de Familie von Trapp, bekend van The sound of music, en hun verblijf in Loenen. Ik heb er al eens een klein stukje over geschreven maar er lag nog zoveel materiaal dat het me wel de moeite waard leek wat voor de Marke op papier te zetten. Dit artikel gaat ook over een belangrijke verzetsman in Loenen tijdens de oorlog, Emile van Menten..

In 1997 hadden we plannen om de musical in Loenen met amateurs op te voeren. Ik heb me toen wat verder in de familie von Trapp verdiept.

Verzetsman Menten

Mijn bronnen zijn o.a.: de contacten met twee dochters van Menten, en kranteninterviews over hun vader. Dat de later wereldberoemd geworden familie von Trapp omstreeks 1939 in Loenen terecht kwam, komt door Emile Menten, geen familie van de foute Pieter Menten, hij was juist een belangrijk verzetsman. Emile Menten liet voor de oorlog in Loenen een wat fors uitgevallen vakantiewoning bouwen: De Uitkijk Bruisbeek 26. De Uitkijk was tot 1943 een vakantiewoning waar de familieleden met hun gasten doorlopend verbleven. Hun eigenlijke woning was het landhuis Haeg Weyde in Warmond.

Emile was geboren als nakomertje van een rijk en streng katholiek gezin. Nadat hij de meestertitel had behaald, werd hij op wereldreis gestuurd en zo dreef hij enige jaren een hacienda in Argentinië en daarna ging hij in de diplomatie. Nadat hij een verloving had verbroken, die door de vaders was georganiseerd (die hadden volgens een van de dochters alleen naar de portemonnee gekeken) ontmoette hij Ernestine, een beeldschone officiersdochter, die zijn vrouw zou worden.

Nadat hij enige jaren in verschillende landen een diplomatenfunctie had bekleed, was de familie het reizen beu en ging ze in Nederland wonen, vaak ook in Loenen. Menten kocht zich in als partner bij de bank Pierson

Heldring en Pierson. Het echtpaar Menten was altijd tijdens de Festspiele in Salzburg te vinden. Ze raakten daar bevriend met o.a. Toscanini en Leonard

Vakantiewoning familie Menten,

Bernstein, ook leerden zij daar de familie Von Trapp kennen die daar om den brode zongen. Een andere reden om veel naar Oostenrijk te gaan was Rudolf Steiner; Menten was een trouw aanhanger van de antroposofische leer van Steiner en de vrije school.

In de oorlog werd hun huis De Uitkijk ook een plek waar mensen uit het verzet konden onderduiken. Maar in 1943 kregen de Duitsers interesse in de woning, zij kregen het vermoeden dat de woning door het verzet gebruikt werd.

Menten was fel anti-nazi en in de oorlog sluisde hij, via Koos Vorrink, veel geld naar het verzet. Maar zoals één van zijn dochters mij vertelde, vader deed veel meer stoute dingen, het was dan ook geen wonder dat hij in Duitse gevangenschap belandde. Dat hij uiteindelijk toch nog vrij kwam - juist toen hij op transport gesteld zou worden - had hij misschien aan zijn oudere broer Hubert te danken. Hubert was kunsthandelaar in Berlijn en een

groot bewonderaar van Hitler, hij verkeerde doorlopend in kunstenaarskringen rond de Führer.

Zanggroep von Trapp

Emile Menten was een bewonderaar van mensen met een duidelijke eigen mening, op de kostschool was hij, tegen de fatsoensnormen van die tijd in, bevriend met de homo Boutens, de latere leermeester van de Loenense dichteres Jo Landheer. Hoewel een echte kapitalist, raakte hij in de oorlog bevriend met de socialist Koos Vorrink en ook verschillende communisten

Georg Ritter von Trapp

Georg Ritter von Trapp werd geboren in Kroatie , in 1880; overleden in 1947 in Stowe Vermont USA. Kroatië maakte toen deel uit van de dubbelmonarchie

Oostenrijk/Hongarije. Von Trapp was niet van adel, geen baron (ook nooit geweest). De titel *Ritter*, vergelijkbaar met het Engelse *Sir*, kreeg hij voor zijn verdienste in de eerste wereldoorlog. Als marine-officier raakte von Trapp gefascineerd door de duikboot, het nieuwe wapen. In 1915 werd hij bevorderd tot duikboot-kapitein. Tijdens zijn loopbaan bracht hij twaalf schepen tot zinken, met een totaal van 45 000 ton.

Georg trouwde met Agathe Whitehead, de kleindochter van de Engelsman Robert Whitehead, de uitvinder van de torpedo. Het echtpaar kreeg zeven kinderen. Zij zijn na de eerste wereldoorlog in Oostenrijk gaan wonen. In 1922, tijdens een roodvonkepidemie, overleed zijn vrouw aan deze ziekte. In 1924 kreeg dochter Maria reumatische koorts, ze mocht niet naar school en

kreeg privéles van Maria Kutshera, een novice van een plaatselijke klooster. Zij zou later met vader Georg trouwen. Het gezin von Trapp was altijd al muzikaal, men zong driestemmig harmonische liederen.

Toen Georg von Trapp in 1932 door de economische crash zijn geld verloor, ging de familie voor den brode zingen. Georg en Maria Kutshera trouwden in 1927. Na het huwelijk hoor je niet veel meer van Georg, in tegenstelling tot zijn vrouw, die de teugels in handen neemt. Ook oudere inwoners van Loenen die het echtpaar hebben gekend herinneren zich wél Maria, *hij* heeft kennelijk geen indruk gemaakt. Het enige waardoor hij nog wel in de schijnwerpers kwam, is het vlagincident, zoals dat in de film voorkomt. Hij weigerde namelijk tijdens het bezoek van Hitler aan Salzburg, de hakenkruisvlag op te hangen.

Maria von Trapp Kutschera

Maria von Trapp Kutschera werd in 1905 geboren in de trein naar Wenen. Haar vader was een anarchistische socialist. Maria is na het overlijden van haar moeder bij een nicht grootgebracht, al jong besloot ze non te worden. Toen Maria nog novice was, ontstond dus het contact met de zieke dochter van von Trapp. Ze voelde zich thuis bij het gezin von Trapp, zo zeer dat ze kennelijk het bed met Georg deelde, want ze raakte van hem in verwachting. Dit laatste heeft ze altijd verborgen gehouden, pas onlangs is bekend geworden dat ze getrouwd is op 26 november 1927 en dat haar dochter Rosemarie op 28 februari 1928 is geboren en niet in 1929 zoals Maria altijd heeft verkondigd. Ze kregen samen drie kinderen, zodat het gezin Von Trapp in totaal 10 kinderen had. Maria overleed in 1987.

Maria heeft het zingen van de kinderen uit het eerste huwelijk van von Trapp altijd aangemoedigd. Zij was het die - aanvankelijk tegen de zin van von Trapp in - ervoor gezorgd heeft dat ze, toen ze op zwart zaad zaten, voor *geld* werd gezongen. Maria heeft vanaf het begin de touwtjes in handen genomen, zij wist wat ze wilde. In Loenen stond ze bekend als een forse, enigszins bazige, vrouw. Dat erkende ze trouwens zelf ook. Ze heeft er ook voor gezorgd dat het gezin in Amerika met zingen aan de kost kwam. Door haar boeken is de familie bekend geworden. Dit was de aanleiding voor de verfilming van hun lotgevallen, waarna de film ertoe leidde dat Rodgers en Hammerstein van het verhaal een musical maakten.

In mijn verhaal speelt ook een Fater Wasner, een katholiek priester een rol. Hoe hij bij de familie von Trapp kwam is mij niet geheel duidelijk geworden. Hij was in ieder geval in Oostenrijk al de muzikale leider van het familiekoor en is dat altijd gebleven, ook later in Amerika..

In Loenen

Mijn

buurvrouw An
de Ruyter ziet
nog duidelijk
voor zich hoe
de familie von
Trapp in
lederhosen en
dirndl jurken
vrijwel iedere
morgen naar de

katholieke kerk
ging en na
afloop van de
mis op het
voorplein van
de kerk zong.

Het is mij
niet gelukt te
achterhalen
wanneer de
later

zo beroemde
familie von

Trapp exact in Loenen *Echtpaar von Trapp*

verbleef, maar dat zal in 1939 is geweest, de periode voordat ze voor de tweede maal naar Amerika gingen.

Na het verblijf in Holland zijn ze naar Amerika gegaan, van waar ze na enige tijd weer terug naar Holland gingen. Ze moesten terug omdat ze voor Amerika maar een toeristenvisum voor zes maanden hadden. De dochters van Menten denken dat vader ervoor gezorgd heeft, dat ze de tweede keer na zes maanden wel mochten blijven, maar de werkelijke reden is waarschijnlijk dat ze niet naar Holland terug konden omdat de oorlog was uitgebroken.

Terug in Amerika hebben ze tot 1955 door het land getrokken als de Trapp Family Singers, onder leiding van Frans Wasner die het er

Georg and Maria von Trapp

aanvankelijk niet mee eens was dat ze wereldlijke liederen gingen zingen. Ze kochten in Stowe (Vermont), dat veel op Oostenrijk lijkt, een stuk grond waar ze een Family Lodge lieten bouwen. Toen ze stopten met zingen ging Fater Wasner als missionaris naar de Pacific Maria. De dochters Maria en Rosemarie en de jongste zoon Johannes volgden hem en zijn daar ook in de missie gaan werken. Het laatste wat ik van de familie von Trapp gelezen heb is, dat ze onderling nogal wat problemen hadden, veroorzaakt door Pa's erfenis.

Wat er in de film niet klopt

Von Trapp was niet van adel, geen baron, hij had alleen de titel *ridder*. Maria kwam niet als gouvernante bij von Trapp, maar om les te geven aan een zieke dochter. Ze was niet het onschuldige lieve bruidje, maar al zeven maanden in verwachting, toen ze trouwde!

Niet Georg zelf moest weer in dienst van de Duitsers, maar zoon Rupert. Ze zijn niet gevlucht over de bergen naar Zwitserland, maar hebben gewoon de trein naar Italië genomen en vandaar naar Holland.

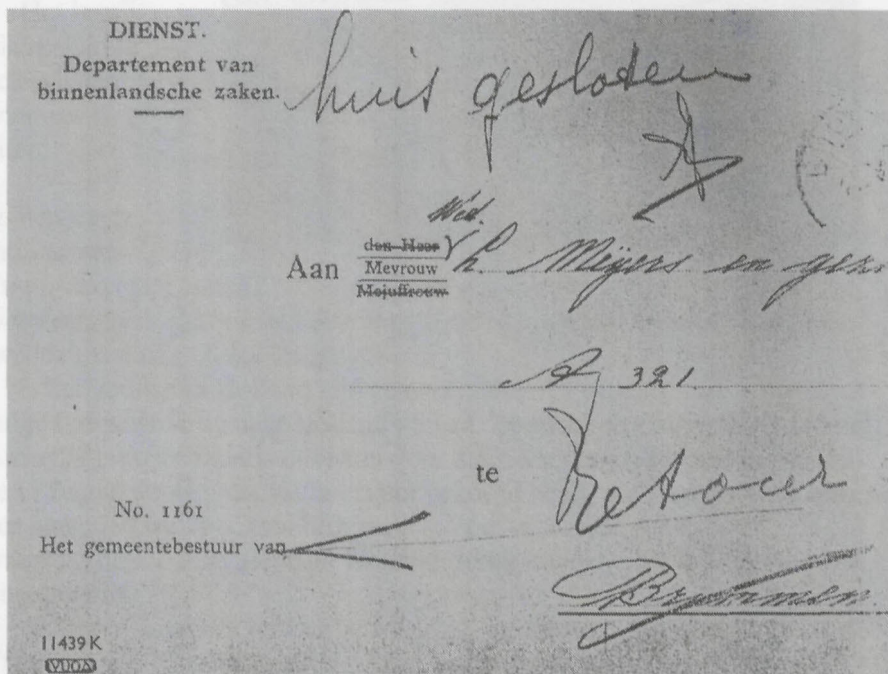
Ziezo, nu kunt u de musical – die vast weer op de tv komt – met andere ogen zien!

Gruwelijke documenten uit de oorlog

Zo op het oog zie je er niets bijzonders aan, de twee enveloppen met adressen hieronder afgedrukt. Allebei nog haast precies hetzelfde ook. Maar kijk eens beter: de eerste brief was gericht aan de “Wed.L.Meijers”, de tweede aan “M.Meijers”, beiden joden uit resp.Brummen en Leuvenheim. Archivaris Jan de Ruiter vond ze in het omvangrijke archief van de Gemeente, ter publicatie in dit blad..

Beide documenten getuigen van een stil maar onvoorstelbaar groot leed uit de Tweede Wereldoorlog, in Brummen geleden. Aan de twee brieven, beide uit 1943, gingen enkele andere vooraf. Het was in augustus 1942 dat de joodse inwoners overal in Nederland het verzoek kregen zich om naar Westerbork of Vught af te reizen, zogenaamd werkkampen. Velen voelden de bui aankomen en doken onder, zo ook beide families Meijers. Toen de postbode dus begin 1943 aan hun huizen aankwam, vond hij het “huis gesloten”, en vermeldde dat braaf op de enveloppe. Documenten van een drama.

Evenwel, op dat moment waren beide families Meijers nog in leven, on-

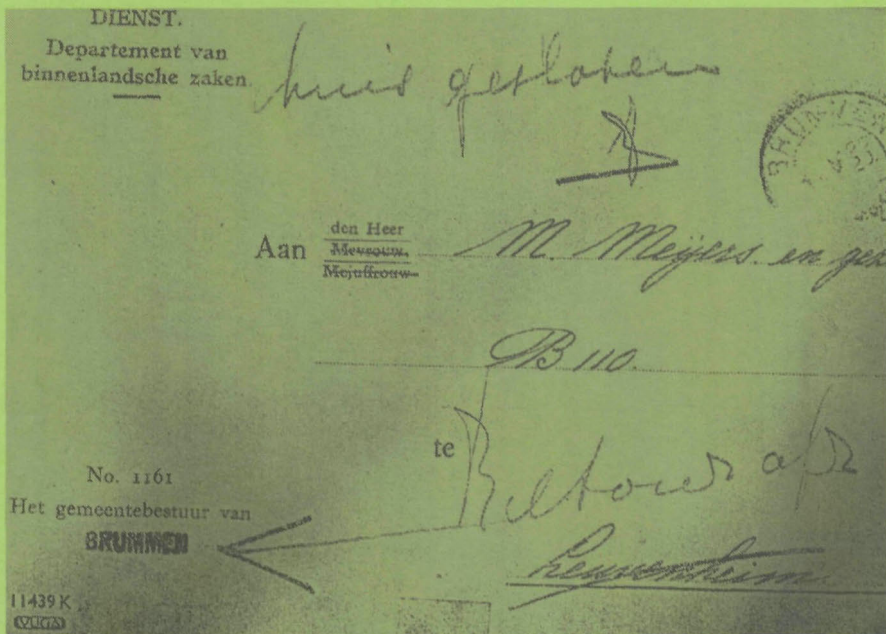

dergedoken. Mevrouw Lea Meijers, die een manufacturenwinkeltje in de Gravenstraat dreef, verbleef bij sigarenmaker Brugman, in de nabije Tuinstraat. De meewerkende zoons Arie en Bram hadden in Voorstonden een geheime plek gevonden, zoon Leon weer op een andere plaats.

Allemaal tevergeefs, door verraad – uitvoerig in mijn oorlogsboek Brummen-Eerbeek 1940-1945 – beschreven werden ze later in de oorlog toch nog gepakt, afgevoerd naar een Pools concentratiekamp en aldaar vermoord.

Het joodse gezin van Moos Meijers in Leuvenheim (caféhouder) onderging hetzelfde lot. Aanvankelijk in de omgeving ondergedoken, maar niet “veilig”, want de naaste omgeving wist ervan. Loslippigheid bracht die “kennis” over naar een verrader, en toen was het gauw gebeurd. Uiteindelijk kwamen alle zes gezinsleden in een concentratiekamp om het leven.

Behalve de families Meijers zijn in de gemeente nóg meer joodse slachtoffers gevallen, jongemannen die van elders hier waren ondergedoken. In totaal tweeëntwintig. Gelukkig staat daar een aantal geredden tegenover, die dankzij dappere beschermers de oorlog hebben overleefd. PW

Oproep aan de lezers

Elke lezer van De Marke kan zijn vereniging een dienst bewijzen, door het blad ook aan vrienden en kennissen voor te leggen! Met de vraag: wil ook jij lid worden? De ervaring is dat, als de mensen eenmaal kennis hebben gemaakt met ons ledenblad, ze best graag lid van De Marke willen worden. De voordelen ervan zijn:

- Interessante artikelen uit je eigen gebied. Het is een stimulans om zelf iets (meer) aan historisch onderzoek te doen in je eigen dorp of regio. En er eventueel zelf een stukje over te schrijven!
- Het lidmaatschap kost slechts € 14 per jaar. Aanmelding bij secretaris Clara Uenk, Eerbeek; tel. 0313-652 553.
- Behalve tweemaal per jaar dit mooie blad, kent De Marke nog vele andere activiteiten, vooral de lezingen. Gemiddeld wel acht avonden per jaar, meestal in Eerbeek of Brummen.
- Een aantal keren per jaar stuurt de secretaris een bulletin aan alle leden, met daarin, behalve een aankondiging van de a.s. lezing, een lijstje van aangeschafte boeken, die de leden gratis uit de eigen bibliotheek kunnen lenen.
- Nóg meer leuks aan De Marke: twee keer per jaar organiseert deze club een boeiende EXCURSIE, per bus of eigen auto. Resp. een hele dag en een halve dag. Soms is de animo zo groot, dat er een "stop" zit op het aantal deelnemers. Zie de enthousiaste verhalen over excursies in dit nummer

De conclusie kan duidelijk zijn: direct na lezing van dit blad het aan anderen doorgeven en hen wijzen op de aangename gevolgen van het lidmaatschap van De Marke!

Het bestuur